

KS. LEON SIWECKI

EKLEZJOLOGIA EUCHARYSTYCZNA
W NAUCZANIU JANA PAWŁA II

Rozpoczynając encyklikę *Ecclesia de Eucharistia* Ojciec Święty Jan Paweł II stwierdzał: „Kościół żyje dzięki Eucharystii. Ta prawda wyraża nie tylko codzienne doświadczenie wiary, ale zawiera w sobie istotę tajemnicy Kościoła”. Dalej Papież podkreślał, że „Kościół nieustannie zwraca swe spojrzenie ku swojemu Panu, obecnemu w Sakramencie Ołtarza, w którym objawia On w pełni ogrom swej miłości” (EE 1). Istotnie, Eucharystia pełni podstawową rolę w rozwoju Kościoła. „Kościół żyje Eucharystią, z niej czerpie duchowe energie do pełnienia swej misji. Ona daje mu siłę wzrostu, ona go jednoczy. Eucharystia jest sercem Kościoła!”¹ „Kościół żyje Eucharystią i stale się z niej rodzi. Kościół urzeczywistnia się w sposób szczególny przez Eucharystię, która jest jak gdyby zenitem, do którego wszystko w Kościele zmierza”².

Wielość wypowiedzi Jana Pawła II na temat Eucharystii, podejmujących również interesujący nas temat, świadczy o ważkości zagadnienia. Jest bowiem faktem niezaprzeczalnym, że bez Kościoła nie ma liturgii eucharystycznej. Kościół stanowi istotny element misterium

---

¹ JAN PAWEŁ II. *Homilia podczas Mszy św. na zakończenie Międzynarodowego Kongresu Eucharystycznego* (Wrocław, 1.06.1997). W: *Jan Paweł II – Pielgrzymki do Ojczyzny*. Kraków 1999 s. 874.

² TENŻE. *Przemówienie podczas spotkania z delegacjami na Międzynarodowy Kongres Eucharystyczny* (Wrocław, 1.06.1997). W: *Jan Paweł II – Pielgrzymki do Ojczyzny*. Kraków 1999 s. 888.

Eucharystii. W Eucharystii najbardziej ujawnia się wewnętrzna istota Kościoła. Z drugiej zaś strony Eucharystia jest sprawowana dlatego, że Kościół istnieje. Najświętsza Eucharystia zakłada nieodzowność istnienia Kościoła, zatem między Kościołem a Eucharystią zachodzi relacja zwrotna.

Zagadnienie eklezjologii eucharystycznej jest szeroko omawiane we współczesnej teologii zachodniej. Spośród teologów różnych narodowości wystarczy przywołać: teologów francuskich: Y. Congar³, J.-M. R. Tillard⁴, A. Tourneux⁵, L. Coté⁶; hiszpańskich: L. Sistach Martinez⁷, M. Gesteira Garza⁸, A. Montes Gonzales⁹; włoskich: A. Asnaghi¹⁰, P. Balducci¹¹, I. Biffi¹², G. Buono¹³, A. Caprioli¹⁴, M. Castiliano¹⁵, G. Colombo¹⁶, S. Dianich¹⁷, B. Forte¹⁸, A. Fallico¹⁹, C. Gi-

³ Y. CONGAR. *L'Eucarestia e la Chiesa della Nuova Alleanza*. W: *Le vie del Dio vivo*. Brescia 1965 s. 165-185; TENZE. *Le concile de Vatican II. Son Église: Peuple de Dieu et corps du Christ*. Paris 1984.

⁴ J. M. R. TILLARD. *L'Eucaristia e la Chiesa*. W: *Eucaristia: aspetti e problemi dopo Vaticano II*. Assisi 1968 s. 57-86.

⁵ A. TOURNEUX. *Église et Eucharistie à Vatican II. Étude génétique, cohérence et signification d'un thème conciliaire*. Louvain la Neuve 1986.

⁶ L. COTÉ. *L'Eucharistie du Peuple de Dieu. Réflexions sur le mystère eucharistique*. Montreal – Paris 1991.

⁷ L. SISTACH MARTINEZ. *La Eucaristia, manifestaciõn principal de la Iglesia*. „Phase” 170:1989 s. 105-121.

⁸ M. GESTEIRA GARZA. *La Eucaristia mistero de comuniõn*. Salamanca 1992².

⁹ A. GONZALES MONTES. *Ecclesiologia batesimale ed ecclesiologia eucaristica. Per una metodologia di un'ecclesiologia eucaristica*. „Studi Ecumenici” 10:1992 s. 63-93.

¹⁰ A. ASNAGHI. *A proposito di ecclesiologia eucaristica*. „La Scuola Cattolica” 92:1964 s. 443-447.

¹¹ P. BALDUCCI. *La Chiesa come Eucaristia. Saggi sulla chiesa locale*. Brescia 1970.

¹² I. BIFFI. *Eucaristia e Chiesa: espressioni sintomatiche e punti di riferimento*. „La Scuola Cattolica” 110:1982 s. 517-539.

¹³ G. BUONO. *L'eucaristia origine della Chiesa, sua memoria, vertice della riconciliazione*. Roma 1983.

¹⁴ A. CAPRIOLI. *L'Eucaristia al centro della comunità. Rilettura della „Sacrosanctum concilium”*. „Ambrosius” 67:1991 s. 574-584.

¹⁵ M. CASTILIANO. *The Ecclesial Dimension of the Eucharist in the Lima Document: An Ecumenical Study*. Roma 1993.

¹⁶ G. COLOMBO. *Eucaristia e Chiesa nella riflessione sistematica*. W: *Eucaristia e Chiesa*. Verona 1983 s. 557-574.

¹⁷ S. DIANICH. *La Chiesa mistero di comunione*. Genova 1987².

¹⁸ B. FORTE. *La Chiesa nell'Eucaristia: per un'ecclesiologia eucaristica alla luce del Vaticano II*. Napoli 1975.

¹⁹ A. FALLICO. *Eucaristia, comunio trinitaria e comunione ecclesiale*. Torino 1986.

raudo²⁰, A. Petti²¹, L. Sartori²²; niemieckich: R. Ahlers²³, J. Auer²⁴, W. Beinert²⁵, G. J. Békés²⁶, G. Hintzen²⁷, J. Ratzinger²⁸, T. Schneider²⁹, A. Thaler³⁰; anglosaskich: T. Guzie³¹, W. G. Jeanrond³², P. McPartlan³³, P. Pallath³⁴, G. Tavad³⁵; polskich: W. Hryniewicz³⁶, A. Kubis³⁷, A. Nossol³⁸.

²⁰ C. GIRAUDO. *Eucaristia per la Chiesa*. Brescia 1989.

²¹ A. PETTI. *Eucaristia per la Chiesa*. „Asprenas” 37:1990 s. 484-492.

²² L. SARTORI. *Eucaristia e comunità locale*. Bologna 1970.

²³ R. AHLERS. *Communio Eucharistica-Communio Ecclesiastica. Zur wechselseitigen Immanent von Eucharistie und Kirche*. W: *Das Bleibende im Wandel. Theologische Beiträge zum Schisma von Marcel Lefebvre*. Paderborn 1990 s. 87-103; TENZE. *Eucharistie und Kirche. Kirchenrechtliche Implikationem einer eucharistischen Ekklesiologie*. „Theologisch – praktische Quartalschrift” 140:1992 s. 35-40.

²⁴ J. AUER. *Einheit und Friede als Frucht der eucharistischen Mahlgemeinschaft*. W: *Aktuelle Fragen zur Eucharistie*. Ed. M. Schmaus. München 1960 s. 110-155.

²⁵ W. BEINERT. *Eucharistie als Sakrament der Einheit*. „Catholica” 38:1982 s. 234-256.

²⁶ G. J. BÉKÉS. *Dimensioni riscoperte della teologia eucaristica. Riflessioni provenienti dal dialogo eumenico*. W: *Eucaristia sfida alle Chiese divise*. Padova 1984 s. 197-221; TENZE. *L'Eucaristia fa la Chiesa*. W: *Vaticano II: bilancio e prospettive venticinque anni dopo (1962-1987)*. Red. R. Latourelle. Assisi 1987 s. 825-838.

²⁷ G. HINTZEN. *Zum Thema „Eucharistie und Kirchengemeinschaft”*. Paderborn 1990.

²⁸ J. RATZINGER. *Eucharistie – Mitte der Kirche. Vier Predigten*. München 1976; TENZE. *Kleine Korrektur. Zur Frage der Eucharistie*. „Communio” 8:1979 s. 381-389; TENZE. *L'Eucaristia, un sacrificio*. „Communio” 4:1967 s. 83-96.

²⁹ T. SCHNEIDER. *Kirche als Eucharistiegemeinde*. W: *Kirche – Ort des Heils: Grundlagen – Fragen – Perspektiven*. Würzburg 1987 s. 69-97.

³⁰ A. THALER. *Gemeinde und Eucharistie: Grundlegung einer eucharistischen Ekklesiologie*. Freiburg Schweiz 1988.

³¹ T. GUZIE. *The Church as a Eucharistic Community*. „Chicago Studies” 22:1983 s. 283-296.

³² W. G. JEANROND. *The Church: Eucharistic Communion*. „Doctrine and Life” 38:1988 s. 530-537.

³³ P. MCPARTLAN. *Sacrament of Salvation. An Introduction to Eucharistic Ecclesiology*. Edinburgh 1995; TENZE. *Eucharistic Ecclesiology*. „One in Christ” 22:1986 s. 314-331; TENZE. *Eucharist and Church: the contribution of Henri de Lubac*. „Month” 21:1988 s. 847-859.

³⁴ P. PALLATH. *Liturgy Makes the Church: Towards a Catholic Sacramental Ecclesiology*. W: *Church and Its Most Basic Element*. Roma 1995 s. 51-90.

³⁵ G. TAVARD. *Considerations on an Ecclesiology of „Koinonia”*. „One in Christ” 31:1995 s. 42-51.

³⁶ W. HRYNIEWICZ. *U źródeł eklezjologii eucharystycznej*. „Collectanea Theologica” 52:1982 s. 69-83.

³⁷ A. KUBIS. *Eklezjalny charakter Eucharystii w świetle Vaticanum II*. „Analecta Cracoviensia” 21-22:1989-90 s. 265-270.

³⁸ A. NOSSOL. *Ku eklezjalnej wspólnocie eucharystycznej*. „Collectanea Theologica” 58:1988 s. 5-23.

„Organiczny związek między Kościołem-sakramentem a poszczególnymi sakramentami występuje w sposób szczególnie ścisły i istotny właśnie w odniesieniu do Eucharystii”³⁹. Przedmiotem niniejszego artykułu będzie ukazanie relacji zachodzących pomiędzy Eucharystią a Kościołem, uwypuklenie niektórych istotnych elementów eklezjologii eucharystycznej w oparciu o nauczanie papieskie.

1. Status questionis.

Zainteresowanie związane z relacją Eucharystii wobec Kościoła wiąże się przede wszystkim z odnową eklezjologiczną wieku XIX. Ruchy eucharystyczny i liturgiczny, przyczyniły się szczególnie do zintensyfikowania życia i duchowości eucharystycznej. Poczynając od charakteru pobożności bardziej indywidualnej, stopniowo przeobrażały się w jej wymiar wspólnotowy. Powrót do źródeł chrześcijańskich w teologii zaowocował wymiarem sakramentalnym eklezjologii. Zainteresowanie koncepcją eucharystyczną Kościoła w sposób szczególny zintensyfikowało i stało się przedmiotem oficjalnego nauczania w okresie okołosoborowym.

Istotnie, przełomowym momentem szczególnego rozwoju eklezjologii wieku XX był bez wątpienia Sobór Watykański II. Optyka soborowa koncentrowała się na Kościele i jego misterium. Naturalną konsekwencją eklezjocentryzmu Vaticanum II było szczególne skupienie się nauczania soborowego nad relacją konstytutywną i istotową zachodzącą pomiędzy Kościołem a Eucharystią. Ponad wszelką wątpliwość Eucharystia jako pamiątka śmierci i zmartwychwstania Pana, w której uobecnia się ofiara krzyża, stanowi centrum kultu i szczyt życia chrześcijańskiego dla Kościoła (por. DK 5). Idea ta znalazła centralne miejsce w Konstytucji *Sacrosanctum concilium*, w której Sobór szkicuje związki pomiędzy Eucharystią a Kościołem. W ten sposób ukazuje centralność samej Eucharystii w liturgii, a zatem w życiu Kościoła (KL 2), Eucharystia jest „źródłem życia Kościoła” (DE 15).

Istotnym motywem szczególnego miejsca Eucharystii w Kościele wobec innych sakramentów jest fakt, że w Eucharystii jest obecny sam Jezus Chrystus, podczas gdy w pozostałych sakramentach jest obecny swoją mocą (KL 7). Sobór podkreśla uświęcającą rolę Eucharystii w Kościele, bowiem prawdą niezaprzeczną jest fakt, że „celem sakra-

---

³⁹ JAN PAWEŁ II. *Katecheza* (27.11.1991). W: *Wierzę w Kościół*. Città del Vaticano 1996 s. 80.

mentów jest uświęcenie człowieka, budowanie Mistycznego Ciała Chrystusa oraz oddawanie kultu Bogu” (KL 59). Vaticanum II zaznacza, że z Eucharystii w sposób szczególny „spływa na nas łaska i z największą skutecznością dokonuje się to uświęcenie ludzi w Chrystusie i uwielbienie Boga, do którego, jako do celu, zmierzają wszelkie inne działania Kościoła” (KL 10).

Poprzez celebrację Eucharystii „buduje się i rozrasta Kościół Boży” (DE 15). Eucharystia stanowi źródło i wyraz świętości, stanowi centrum zgromadzenia wiernych. „W najświętszej Eucharystii zawiera się bowiem całe dobro duchowe Kościoła, to znaczy sam Chrystus, nasza Pascha i Chleb żywy, który przez swoje ożywione przez Ducha Świętego i ożywiający Ciałem daje życie ludziom i w ten sposób usilnie ich zaprasza i pobudza, żeby samych siebie, swoją pracę i wszystkie rzeczy stworzone wraz z Nim składali w ofierze” (DK 5).

Wolą Chrystusa było przekazanie Eucharystii Kościołowi i poprzez Kościół. Konstytucja *Lumen gentium* stwierdza, że wierni „uczestnicząc w Ofierze Eucharystycznej, w źródle i zarazem szczycie całego życia chrześcijańskiego, składają Bogu Boską Żertwę ofiarną, a wraz z Nią samych siebie: tak zarówno przez składanie ofiary, jak i przez Komunię świętą wszyscy, aczkolwiek nie bez różnicy, lecz jedni inaczej niż drudzy, biorą udział w czynności liturgicznej. Posileni zaś w świętej Komunii Ciałem Chrystusa, w konkretny sposób przedstawiają jedność Ludu Bożego, której stosownym znakiem i cudowną przyczyną jest ten Najświętszy Sakrament” (KK 11).

Z nauczania soborowego wyłania się wyraźnie dwojaka funkcja eklezjalna Eucharystii. Po pierwsze, wyraża się w osobistym zbliżeniu wierzącego do Jezusa Chrystusa poprzez spożywanie Pokarmu na życie wieczne, po drugie sprowadza się do uczestnictwa wierzącego w Ciele Mistycznym Chrystusa – w Kościele. Osobowe spotkanie wierzących z Chrystusem dopełnia się w komunii eucharystycznej. Jednocześnie, dzięki owej komunii, wierzący zanurza się w życiu Kościoła, uczestniczy w jego życiu, wchodzi w misterium jedności Jezusa Chrystusa z Kościołem⁴⁰.

Vaticanum II skoncentrował swoją uwagę na wymiarze eucharystycznym Kościoła, który przez wieki był mało ukazwany w teologii, chociaż Eucharystia stanowi jeden z konstytutywnych elementów

---

⁴⁰ Zob. szerzej: L. SIWECKI. *Eucharystia w świetle Soboru Watykańskiego II*. „Kronika Diecezji Sandomierskiej” 97:2004 nr 11-12 s. 603-612.

Kościoła. Sobór Watykański II poruszył wiele aspektów eklezjologii eucharystycznej, jednak nie dokonał tego w sposób systematyczny.

2. Eucharystia – Kościół: wzajemne odniesienie.

Papież Jan Paweł II nauczał, że „Kościół wyraża się przez Eucharystię, a Eucharystia tworzy Kościół. W sposób szczególny w Eucharystii Kościół jest i staje się coraz bardziej sakramentem wewnętrznego zjednoczenia z Bogiem”⁴¹. Eucharystia jest Sakramentem najgłębszego ukrycia się Boga, z drugiej zaś strony jest Sakramentem szczególnego objawienia Boga w świecie. Poprzez Eucharystię, dzięki Duchowi Świętemu, którego otrzymał w dniu Pięćdziesiąticy, Kościół ma świadomość tego, co czyni oraz tego, co otrzymuje. Kościół apostołski zatem wypełnia polecenie Chrystusa celebrując tym samym Jego samowydanie w znakach przez niego ustanowionych. W ten sposób Eucharystia staje się celebrowaniem pamięci zbawczego dzieła Chrystusa i jednocześnie darem dla Kościoła, nie jednym z wielu, ale najważniejszym, ponieważ darem samego siebie. Eucharystia staje się ostatecznie sercem całej liturgii chrześcijańskiej, podczas której Chrystus przekazuje chleb i wino, które po konsekracji nie są już ludzkim pokarmem w sensie dosłownym, ale znakiem Jego obecności w życiu człowieka, wyrazem Jego oddania człowiekowi, Jego ofiary umożliwiającej jedność z Nim samym.

Ofiara eucharystyczna tkwi w centrum procesu wzrastania Kościoła. Istnieje związek przyczynowy pomiędzy Eucharystią a samym początkiem Kościoła. Ewangelie świadczą, że na Ostatniej Wieczerzy zgromadziło się dwunastu Apostołów. Właśnie oni – *hoi dodeka* – stanowią substytucję dwunastu pokoleń izraelskich; stanowią fundament nowego Ludu Bożego, Nowego Izraela. Cementuje ich pierwsza eucharystyczna komunია. „Od tej chwili – akcentował Jan Paweł II – aż do końca czasów Kościół buduje się przez tę Komunię sakramentalną z Synem Bożym, który się za nas wydał” (EE 21). Włączenie człowieka w Chrystusa Mistycznego, dokonujące się w chrzcie św., odnawia się i nieustannie umacnia przez uczestnictwo w Ofierze Eucharystycznej.

---

⁴¹ JAN PAWEŁ II, *Katecheza* (27.11.1991), s. 80. Por. TENŻE, *Katecheza* (20.11.1991). W: *Wierzę w Kościół*. Città del Vaticano 1996 s. 76: „Eucharystia jako sakrament Ciała i Krwi Chrystusa tworzy Kościół, który jest społecznym Ciałem Chrystusa w jedności wszystkich członków kościelnej wspólnoty”.

„Jednocząc się z Chrystusem, Lud Nowego Przymierza daleki jest od zamykania się w sobie, staje się «sakramentem» dla całego rodzaju ludzkiego, znakiem i narzędziem zbawienia dokonanego przez Chrystusa, światłem świata i solą ziemi” (EE 22).

W liście *O tajemnicy Eucharystii*, który Jan Paweł II wydał na początku swojego pontyfikatu rozpatrywał tajemnicę Eucharystii w jej relacji do Kościoła. Papież podkreślał, że „Tak jak Kościół «sprawia Eucharystię», tak «Eucharystia buduje» Kościół. (...) Kościół urzeczywistnia się wówczas, gdy w owym braterskim zespoleniu i wspólnocie sprawujemy i celebруем Chrystusową ofiarę Krzyża, gdy śmierć Pańską opowiadamy aż przyjdzie (por. 1Kor 11, 26), a z kolei, głęboko przejęci tajemnicą naszego Odkupienia, przystępujemy społecznie do stołu Pańskiego, aby karmić się w sposób sakramentalny owocami Najświętszej Ofiary przebłagalnej. Chrystusa więc – samego Chrystusa przyjmujemy w Komunii eucharystycznej, a jedność nasza z Nim, która jest darem i łaską każdego sprawia, że stajemy się również w Nim Jednością Ciała Kościoła”⁴². Ojciec Święty, ponad wszelką wątpliwość, na plan pierwszy wysuwał wspólnotowy i jednoczący charakter Eucharystii. Podczas katechezy z 15 stycznia 1992 roku Papież stwierdzał: „W Eucharystii Kościół stale niejako się rodzi – i stale się odnawia jako ta *communio*, którą Chrystus przyniósł na świat, spełniając odwieczne zamierzenie Ojca (por. Ef 1, 3-10)”⁴³.

Mówiąc o związku Eucharystii z Kościołem warto wskazać na analogię, jaka zachodzi między chlebem powszednim budującym i wzmacniającym ciało doczesne człowieka a chlebem duchowym, czyli Eucharystią – Ciałem Jezusa Chrystusa budującym Kościół. Kościół ów tworzą ludzie uświęceni przez łaskę Bożą. Kiedy ludzie uczestniczą w misterium Eucharystii w imię Chrystusa, On sam jednoczy ich w swoim Kościele i ożywia wspólnotę, którą tworzą. Dzięki Eucharystii „organizm” Kościoła żyje i wzmacnia się, uświęca się, ten organizm wzrasta, staje się coraz potężniejszy. Jest potężny w wydarzeniu, jakim jest Msza święta, podczas której przyjmujemy Komunię świętą, wzrasta, kiedy jest zakładany na misjach, kiedy wierni uświęcają się, kiedy okazują ducha ofiary, kiedy potrafią przewyczyć nienawiść, a wzbudzić w sobie miłość – wtedy rośnie Kościół, rośnie jako Ciało Mistyczne.

⁴² JAN PAWEŁ II. *List O tajemnicy i kulcie Eucharystii „Dominicae Cenae”*. W: *Wybór Listów Ojca Świętego Jana Pawła II*. T. I. Kraków 1997 s. 4; por. RH 20.

⁴³ TENŻE. *Katecheza* (15.01.1992). W: *Wierzę w Kościół*. Città del Vaticano 1996 s. 101.

Należy podkreślić, że Kościół tworzony przez Eucharystię to Kościół pielgrzymujący, Kościół paschalny, będący w nieustannej drodze do Ojca w Chrystusie. Uświęcenie się Kościoła jest możliwe poprzez Eucharystię, którą jest źródłem jego moralności, istotą cnót i źródłem darów Ducha Świętego. Tajemnica Kościoła zawiera się w człowieczeństwie Jezusa Chrystusa. Podobnie jak Jezus Chrystus, Bóg-Człowiek, tak też Kościół, Jego Mistyczne Ciało zawiera w sobie pierwiastek Boży i ludzki. Duchowy wzrost Kościoła ma aspekt zewnętrzny, dostrzegalny we wszystkich instytucjach kościelnych, w przejawach wielopłaszczyznowej aktywności Kościoła⁴⁴. Utożsamianie Kościoła jedynie z jego doczesną, zracjonalizowaną czy hierarchiczną strukturą sprawia, że Kościół jest postrzegany tylko w perspektywie socjologicznej.

Eucharystia inspiruje rozwój życia wewnętrznego w Kościele opartego na więzach duchowej komunii z Chrystusem, z którego czerpie cały swój dynamizm. Jednocześnie naśladownictwo owo opiera się przede wszystkim na naśladowaniu moralnych postaw Chrystusa. Przez dar Ciała i Krwi Chrystusa, Eucharystia otwiera wierzących na modlitwę, dialog i miłość do Chrystusa. Co więcej, z całą stanowczością należy podkreślić, że pełnienie misji przez Kościół nie byłoby możliwe, gdyby nie głębokie naśladownictwo czynów Jezusa Chrystusa i więz z Jego Osobą. Ta pałaca potrzeba odczuwania związku z Chrystusem zostaje zaspokojona poprzez Jego oddawanie się w Eucharystii.

Nade wszystko należy podkreślić, że Eucharystia ożywia wspólnotę od wewnątrz, co z kolei prowadzi do dynamicznego zewnętrznego rozwoju Kościoła. Eucharystia pełni rolę jednoczącą, cementującą chrześcijańską wspólnotę Kościoła. Tego stanu doświadczają ci, którzy Eucharystię sprawują i ci, którzy w niej uczestniczą.

---

⁴⁴ W. GRANAT podkreśla: „Kościół jest instytucją spostrzegalną, ale i niewidzialną. Jest w wieczery eucharystycznej spostrzegalny element przez postacie eucharystyczne, przez jej szafarzy widzialnych, ale także są w nim teraz składniki niewidzialne, tj. sam Chrystus Pan, władza odpuszczania grzechów, związek między Chrystusem a wiernymi powstający i utrwalający się przez wiarę i miłość. Eucharystia – przez swoją widzialność i niewidzialność, i zbawczy charakter – godnie przyjmowana umacnia widzialne i niewidzialne elementy Kościoła, wymienione jego przymioty jedność, świętość, apostołskość, powszechność, misyjność umacniają się przez Eucharystię. Możemy więc słusznie utrzymywać, że Eucharystia tworzy Kościół, rozumie się, łącznie z innymi sakramentami, a ona to wykonuje w sposób najgodniejszy. Jeśli Kościół pojmujemy jako instytucję zbawczą, to Eucharystia budując go staje się również instytucją zbawczą” (*Eucharystia. Misterium Bożej obecności*. Sandomierz 2001 s. 99).

3. Wieczernik – pieczęć Miłości.

Biblijne korzenie Eucharystii tkwią w Starym Testamencie⁴⁵. Słowa i czyny Chrystusa podczas Ostatniej Wieczerzy wyraźnie nawiązywały do Przymierza zawartego przez Boga ze swoim ludem podczas wędrówki z Egiptu do ziemi obiecanej. Żydzi jednak łamali to przymierze, dlatego Nowe Przymierze wypełniło się w ofierze Chrystusa. Eucharystia jest właśnie Ofiarą Nowego Przymierza we Krwi Chrystusa, w której dokonuje się odnowienia przymierza z ludźmi⁴⁶. Zapowiedzi zawarte w Starym Testamencie zrealizowały się w Jezusie Chrystusie, który ofiarując Kościołowi Eucharystię, dał wiernym pokarm na drogę wiary. Nowym pokarmem duchowym jest sam Jezus Chrystus, ponieważ Eucharystia jest Jego Ciałem i Jego Krwią.

Porównanie przymierza opisanego w Starym Testamencie i dokonanego poprzez ofiarę Chrystusa Papież podjął w encyklice *Ecclesia de Eucharistia*: „Analogicznie, jak Przymierze na Synaju, przypieczetowane ofiarą i pokropieniem krwią, podobne gesty i słowa Jezusa podczas Ostatniej Wieczerzy kładły fundamenty nowej wspólnoty mesjańskiej, Ludu Nowego Przymierza” (EE 21).

Sobór Watykański II w Konstytucji o Liturgii *Sacrosanctum concilium* w następujący sposób opisywał wydarzenia Wieczernika, kiedy to „Zbawiciel nasz podczas Ostatniej Wieczerzy, tej nocy, kiedy został wydany, ustanowił Eucharystyczną Ofiarę Ciała i Krwi swojej, aby na całe wieki, aż do swego przyjścia, utrwalić Ofiarę Krzyża i Zmartwychwstania: sakrament miłosierdzia, znak jedności, węzeł miłości, ucztę paschalną, w której pożywamy Chrystusa, w której dusza napelnia się łaską i otrzymuje zadatek przyszłej chwały” (KL 47).

---

⁴⁵ Szerzej na ten temat zobacz: R. BARTNICKI. *Eucharystia w Nowym Testamencie*. „Warszawskie Studia Teologiczne” 4:1991 s. 14-41; T. JELONEK. *Eucharystia i Kościół. Aspekt biblijny*. „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 33:1980 s. 280-283; A. KOWALCZYK. *Eucharystia w świetle Pisma Świętego*. „Studia Gdańskie” 3:1978 s. 47-57; J. KOZYRA. *Nowotestamentalna nauka o Eucharystii*. „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 22:1989 s. 225-240; J. KUDASIEWICZ. *Elementy eklezjalne w tekstach ustanowienia Eucharystii*. „Studia Theologica Varsaviensia” 18:1980 nr 2 s. 29-48; K. ROMANIUK. *Eucharystia w przekazach biblijnych*. „Ateneum Kapłańskie” 101:1983 s. 159-178.

⁴⁶ Por. G. WITASZEK. *Symbolika Eucharystii w Starym Testamencie*. W: *Eucharystia – misterium – ofiara – kult*. Red. J. Kopeć. Lublin 1997 s. 15.

Wieczernik miał również symboliczne znaczenie dla Jana Pawła II, bowiem tam właśnie w Jubileuszowym Roku 2000 sprawował ofiarę Mszy świętej i podobnie jak Chrystus wypowiedział słowa: „Bierzcie i jedzcie (...) bierzcie i pijcie”. Ofiara Mszy świętej sprawowana w tym miejscu była niewątpliwie wyrazem wdzięczności Papieża za dar Eucharystii mający swoje źródło w Ostatniej Wieczerzy (EE 2). Ostatnia Wieczerza nosząca znamiona Uczty Paschalnej Izraela podejmując stare wątki obrzędowe, jest uosobieniem nowych, zawsze aktualnych treści. Otóż obrzęd „łamania chleba” stał się pierwszą w dziejach konsekracją chleba i jego „przemianą – przeistoczeniem” w Ciało Jezusa. Jezus Chrystus podając apostołom konsekrowany chleb jako pokarm życia powiedział: „Bierzcie i jedzcie, to jest bowiem Ciało moje, które za was będzie wydane” (por. 1Kor 11, 24; Mt 26, 26; Mk 14, 22; Łk 22, 19). Następnie Jezus Chrystus unosząc kielich paschalny wymówił następujące słowa: „Bierzcie i pijcie, to jest bowiem kielich Krwi mojej nowego i wiecznego przymierza, która za was będzie wylana na odpuszczenie grzechów”. Apostołowie uczestniczyli w tym misterium, którego sens wyjaśnił Jezus jako gospodarz uczty (por. 1Kor 11, 25; Mt 26, 28; Mk 14, 24; Łk 22, 20). Tak więc owe dary eucharystyczne Jezusa Chrystusa stały się symbolem nowej rzeczywistości zbawczej.

Teologiczna analiza misterium Ostatniej Wieczerzy ma szczególne znaczenie w naszych rozważaniach, bowiem Wieczernik to pierwszy gmach Kościoła chrześcijańskiego, to miejsce, w którym była sprawowana pierwsza Msza święta, była rozdzielana Komunia święta i wreszcie Wieczernik jest miejscem, gdzie odbyły się pierwsze święcenia kapłańskie⁴⁷.

---

⁴⁷ Por. GRANAT, *Eucharystia. Misterium Bożej obecności*, s. 59, 89-118. Autor ten podkreśla: „Ostatnia wieczerza wskazuje na Chrystusa jako najdoskonalszy i główny składnik Kościoła; ta myśl powtarza się w Piśmie świętym Nowego Testamentu i całej tradycji Kościoła; ten związek dokonuje się i umacnia najlepiej i najgodniej w Eucharystii, wszystkie zaś inne sakramenty do niej prowadzą. Z ustanowienia więc Chrystusa Eucharystia buduje Kościół i go umacnia. Eucharystia ostatniej wieczerzy tworząc i umacniając wspólnotę wiernych buduje Kościół. Jest on wspólnotą ludu Bożego, a cóż może być lepszą i ściślejszą więzią od tej, którą jest Jezus Chrystus Zbawiciel nasz mieszkający w wiernych przez Eucharystię. Jest więc ona więzią Kościoła”. *Tamże*, s. 98.

4. Eucharystia źródłem jedności Kościoła.

Fundament Kościoła chrześcijańskiego opiera się właśnie na Eucharystii. *Ecclesia de Eucharistia vivit* to znane słowa Jana Pawła II, rozpoczynające encyklikę o Eucharystii. Mają one symboliczne znaczenie i zawierają głębię tajemnicy Kościoła. Rolę Eucharystii dla rozwoju Kościoła podkreślają następujące słowa Jan Pawła II: „Kościół żyje Eucharystią, z niej czerpie duchowe energie do pełnienia swej misji. Ona daje mu siłę wzrostu, ona go jednoczy. Eucharystia jest sercem Kościoła!”⁴⁸ Związek Kościoła z Eucharystią opisują również inne słowa Jana Pawła II: „Kościół żyje Eucharystią i stale się z niej rodzi. Kościół urzeczywistnia się w sposób szczególny przez Eucharystię, która jest jak gdyby zenitem, do którego wszystko w Kościele zmierza”⁴⁹.

Liturgia eucharystyczna nie jest możliwa bez Kościoła, bowiem Kościół, jako ważny element misterium Eucharystii jest podmiotem, który przyjmuje bezcenny dar Eucharystii z rąk Chrystusa. Eucharystia warunkuje powstanie, istnienie, rozwój i trwanie Kościoła. Jest odzwierciedleniem najgłębszej wewnętrznej istoty Kościoła. Z innej zaś strony Eucharystia warunkując istnienie Kościoła, jest sprawowana dlatego, że Kościół istnieje. Dała ona początek Kościołowi i podsyca proces jego wzrastania. Powtarzając za ewangelistami (por. Mt 26, 26 Mt 14, 17 Łk 22, 14) można stwierdzić, że fundamentem ludu Bożego byli Apostołowie zjednoczeni pierwszą eucharystyczną komunią podczas Ostatniej Wieczerzy. Doniosłość i symbolikę tego związku w następujący sposób podkreślił Jan Paweł II: „Od tej chwili aż do końca czasów Kościół buduje się przez tę Komunię sakramentalną z Synem Bożym” (EE 21).

Kościół, sprawuje Eucharystię po to i dlatego, aby upamiętnić i utrwalić tajemnicę, która dokonała się podczas Ostatniej Wieczerzy. Apostołowie przekazując Ewangelię swoim uczniom, przekazywali ją wraz z Eucharystią. Od Ostatniej Wieczerzy Kościół buduje się i tworzy poprzez Eucharystię. Kościół sprawuje Eucharystię, a Eucharystia

---

⁴⁸ JAN PAWEŁ II. *Homilia podczas Mszy św. na zakończenie Międzynarodowego Kongresu Eucharystycznego* (Wrocław, 1.06.1997). s. 874.

⁴⁹ TENŻE. *Przemówienie podczas spotkania z delegacjami na Międzynarodowy Kongres Eucharystyczny* (Wrocław, 1.06.1997). s. 888.

tworzy Kościół. Możemy zatem stwierdzić, że siłą sprawczą Eucharystii było działanie Jezusa Chrystusa. On, będąc uosobieniem życia Kościoła, powziął zamiysł ustanowienia Eucharystii, bowiem on sam jest Eucharystią.

Kościół to wspólnota żyjąca Bożym życiem. Jej proces tworzenia został zapoczątkowany w dniu Pięćdziesiątnicy, trwa nieprzerwanie zawłaszczając coraz to nowe przestrzenie. Na głos Kościoła odpowiadają wszystkie narody. Od momentu ustanowienia Eucharystii w Wieczerniku stała się ona centrum życia eklezjalnego. Akcenty owego życia można dostrzec już w opisach życia Kościoła pierwotnego. Relacje te są zawarte w Dziejach Apostolskich: „Trwali oni w nauce Apostołów i we wspólnocie, w łamaniu chleba i w modlitwach” (Dz 2, 42).

Jan Paweł II powiedział: „Podczas sprawowania Eucharystii mamy przed oczyma duszy misterium paschalne: to, co wydarzyło się w wieczór Wielkiego Czwartku, podczas Ostatniej Wieczerzy i po niej” (EE 3). Dalej, we wspomnianej encyklice Papież dowodzi, że sercem i źródłem Kościoła jest Triduum paschalne, które ogniskuje się przede wszystkim w darze Eucharystii. W owym darze, jedynym i niepowtarzalnym, Jezus Chrystus przekazał Kościołowi istotę tajemnicy paschalnej (EE 5).

Między eucharystycznym i eklezjalnym Ciałem Chrystusa istnieje bardzo ścisły i głęboki związek przyczynowy. Eucharystyczny dar chleba (1Kor 11, 24), jak i sam Kościół (1Kor 12, 27) św. Paweł nazywa *soma* (ciało). Dowodzi to, że zachodzi między nimi zależność przyczynowa, bowiem wielu członków zgromadzenia eucharystycznego tworzy jedno ciało eklezjalne poprzez udział w jednym eucharystycznym Ciele Chrystusa (1Kor 10, 17). Kielich i chleb dla wszystkich członków Kościoła staje się tym samym misterium, poprzez które stają się oni wspólnotą Kościoła. Ciało Chrystusa jest niepodzielne – zarówno eucharystycznie jak i eklezjalnie. Miłość i jedność płynąca z Eucharystii nie jest tylko wyrazem ludzkiej solidarności, ale jest uczestnictwem w samej miłości Bożej. Na niej buduje się Kościół. Ona jest warunkiem skuteczności jego zbawczego posłannictwa. Kościół staje się symbolem wewnętrznego zjednoczenia z Bogiem. Jest to możliwe dzięki jedności z Ciałem Chrystusa.

Eucharystia, będąc sama w sobie jednością, cementuje jedność Kościoła. Wzorem dla wspólnoty stał się Chrystus, który dał uczniom swoje Ciało i właśnie dlatego kształtuje wspólnotę na swój obraz. Jest to fundamentem i siłą dynamizującą proces budowania Kościoła. Jezus

Chrystus zespała wiernych węzłem miłości i wiary. Dopelnieniem i istotą, a także przestrzenią, w której dokonuje się zjednoczenie Kościoła z Chrystusem jest Eucharystia. W encyklice *Ut unum sint* Jan Paweł II zawarł apel o zaangażowanie na rzecz jedności i jednocześnie kieruje serca chrześcijan „ku Eucharystii, która jest najwyższym sakramentem jedności Ludu Bożego, jej stosownym znakiem i cudowną przyczyną”⁵⁰.

Papież, obserwując brak jedności we współczesnym świecie, przeciwstawiał mu „odradzającą jedność moc Chrystusa. Eucharystia, budując Kościół, tworzy komunie pomiędzy ludźmi” (EE 24), dlatego Jan Paweł II tak dużą rolę przywiązywał do sprawowania niedzielnej Eucharystii, dzięki której budowana jest wspólnota lokalna, którą opisuje jako wspólnotę ochrzczonych, dla której Eucharystia jest potwierdzeniem własnej tożsamości. Papież w Liście apostolskim o świętowaniu niedzieli *Dies Domini* pisał: „właśnie poprzez udział w Eucharystii dzień Pański staje się także dniem Kościoła, który dzięki temu może spełnić skutecznie swoje zadanie jako sakrament jedności”⁵¹.

5. Kapłaństwo i Eucharystia.

Kościół żyje, aktualizuje, realizuje się i buduje przez Eucharystię, ponadto rozwija swoje życie wspólnotowe i uświadamia wiernym swoją tożsamość. Dzięki misterium Eucharystii ożywia się proces uświęcenia i umacniania jedności Kościoła. Służy temu modlitwa i życie liturgiczne, poprzez które Kościół gorliwie głosi orędzie Dobrej Nowiny. Miejscem, w którym sprawowana jest Eucharystia jest wspólnota lokalna. Jednak Eucharystia nigdy nie jest własnością tylko tej wspólnoty. Wspólnocie nadany zostaje zupełnie inny wymiar. Staje się ona obrazem jednego, świętego powszechnego i apostolskiego Kościoła. Wspólnota eucharystyczna zobowiązana jest do zachowania ścisłej więzi zarówno z inną wspólnotą jak i z własnym biskupem, a także z papieżem.

Sprawowanie Eucharystii warunkuje obecność kapłana mającego prawo do jej sprawowania *in persona Christi*⁵². Właśnie Jezus Chrystus „wyzaczył reguły” sprawowania Eucharystii. Kapłan ma obowiązek i prawo przewodniczenia w modlitwie, a nade wszystko do

⁵⁰ US 1. Por. EE 10, 30, 35, 43-46.

⁵¹ JAN PAWEŁ II. *List apostolski „Dies Domini”*. Przemysł 1998 s. 35; por. EE 41.

⁵² Por. EE 29, 32.

sprawowania Eucharystii będąc pośrodku ludu Bożego i sprawując inne sakramenty – dla zbawienia świata⁵³. Zatem kapłaństwo służebne i hierarchiczne pozostaje w najściślejszym związku z Eucharystią, która jednocześnie stanowi fundament i rację bytu kapłaństwa. Między kapłanem a Eucharystią istnieje ścisły związek będący źródłem radości, ale i również źródłem odpowiedzialności. Jan Paweł II mówił: „Bądźmy wierni zadaniu Wieczernika, wspaniałemu darowi Wielkiego Czwartku. Sprawujmy zawsze Eucharystię z żarliwą pobożnością (...). Odkryjmy na nowo nasze kapłaństwo w świetle Eucharystii! Pomóżmy także naszym wspólnotom, odkryć ten skarb w codziennie sprawowanej Mszy św., a zwłaszcza w szczególnie uroczystej liturgii niedzielnej. Niech dzięki waszej pracy apostołskiej wzrasta miłość do Chrystusa obecnego w Eucharystii”⁵⁴.

Jan Paweł II dziękując za dar kapłaństwa podkreślał jego niezaprzeczalny związek z Eucharystią: „Kapłaństwo i Eucharystia są ze sobą nierozzerwalnie związane. Kapłan jest sługą Eucharystii. To on we wspólnocie Kościoła w sposób szczególnie wypełnia Chrystusowe wezwanie: «Czyńcie to na moją pamiątkę». Włączony w Chrystusa-Kapłana przez sakrament święceń, Jego mocą sprawuje eucharystyczną ofiarę. Nie ma kapłaństwa bez Eucharystii. Nie ma eucharystycznej Ofiary bez kapłaństwa”⁵⁵.

Sprawowanie misterium Eucharystii obwarowane jest dyscypliną liturgiczną, której wypełnienie, podkreślał Papież, winno być głównym obowiązkiem każdego kapłana. W centrum liturgii znajduje się Eucharystia będąca jednocześnie ośrodkiem i sercem życia Kościoła. Jan Paweł II apelował: „ażeby podczas sprawowania Ofiary eucharystycznej normy liturgiczne były zachowywane z wielką wiernością. Są one konkretnym wyrazem autentycznej eklezjalności Eucharystii; takie jest ich najgłębsze znaczenie” (EE 51-52).

Jan Paweł II przypominał, że Eucharystia powinna być sprawowana przez kapłana w obecności wiernych, który przewodzi wspólnocie, a przez to sprawia, że jest to wspólnota prawdziwie eucharystyczna.

---

⁵³ Por. JAN PAWEŁ II. *Katecheza* (8.04.1992). W: *Wierzę w Kościół*. Città del Vaticano 1996 s. 130-133.

⁵⁴ JAN PAWEŁ II. *Listy na Wielki Czwartek 2000*. W: JAN PAWEŁ II. *Listy na Wielki Czwartek 1979-2005*. Kraków 2005 s. 243.

⁵⁵ TENŻE. *Rozważanie przed modlitwą „Anioł Pański”* (Wrocław, 1.06.1997). W: *Jan Paweł II – Pielgrzymki do Ojczyzny*. Kraków 1999 s. 885.

Żadna wspólnota nie ma mocy ustanawiania kapłana, może to uczynić jedynie biskup za sprawą sakramentu święceń. Fakt, że władza konsekrowana została powierzona tylko biskupom i prezbiterom, nie umniejsza wartości Ludu Bożego, gdyż jest to dar służący dobru całego Kościoła. Ponadto, jak mówił papież, Eucharystia nie może być oddzielona od sakramentu kapłaństwa.

Podsumowanie

Konkludując, związek między Eucharystią a Kościołem jest tak naturalny i podstawowy, że decyduje o samym istnieniu Kościoła. Jego powstanie, istnienie i rozwój jest ściśle uzależnione od spełnienia nakazu Chrystusa: „To czyńcie na moją pamiątkę”. Upamiętnienie zbawczej Paschy Chrystusa staje się jednocześnie jej uobecnieniem. Kościół straciłby swoją tożsamość, gdyby nie „zwiastowanie śmierci Pana, aż przyjdzie” (Kor 11, 26). Można domniemywać, że słowa Chrystusa oznaczają, że Eucharystia będzie sprawowana zawsze i nieprzerwanie. Jest sakramentem jedności Boga z ludźmi i ludzi wzajemnie między sobą.

Dla Jana Pawła II Eucharystia była źródłem wolności człowieka żyjącego w Kościele, zjednoczonego z Chrystusem będącym niedoścignym wzorem postawy „proegzystencjalnej”, to znaczy postawy bycia, co więcej postawy ofiary, dla drugiego człowieka. W przemówieniu do delegacji Kongresu Eucharystycznego wygłoszonym we wrocławskim Seminarium Ojciec Święty Jan Paweł II powiedział: „Chrystus obecny w Eucharystii uczy nas, czym jest prawdziwa wolność i jak z niej korzystać. Człowiek dzisiaj potrzebuje wielkiego powrotu do Eucharystii. Tylko ona bowiem może nam objawić pełnię nieskończonej miłości Boga i odpowiedzieć na jego pragnienie miłości. Tylko ona może ukierunkować jego dążenie do wolności, ukazując nowy wymiar ludzkiej egzystencji. Kiedy bowiem odkrywamy, że jesteśmy powołani do dobrowolnego złożenia siebie w darze Bogu i bliźniemu, naszą wolność przenika blask prawdy i oświetla miłość”⁵⁶. Bowiem tylko człowiek prawdziwie wolny tworzy wspólnotę Kościoła.

---

⁵⁶ TENZE. *Przemówienie podczas spotkania z Delegacjami na Międzynarodowy Kongres Eucharystyczny* (Wrocław, 1.06.1997). OR 18:1997 nr specjalny s. 24.

Jedynie człowiek prawdziwie wolny może wejść w komunie z Bogiem. Jest to możliwe dzięki Eucharystii będącej źródłem prawdziwej jedności i wolności w Bogu. Jezus Chrystus jest w najwyższym stopniu proegzystencjalny, bowiem oddał, poświęcił swoje życie dla Ojca i ludzi. Ten wymiar Ofiary jest obecny również w Eucharystii podobnie jak jest obecny na krzyżu. Ofiara krzyża miała wymiar zewnętrzny, bardzo realistyczny, który w Eucharystii zostaje zastąpiony znakiem sakramentalnym: konsekracją chleba i wina mającym symbolikę uwielbienia i dziękczynienia. Eucharystia jest znakiem Ofiary złożonej ze swojego życia przez Chrystusa. Jest misterium uczyty, wiczerzy, która miała symboliczne znaczenie jednoczące wspólnotę.

Eucharystia jest darem ofiarowanym przez Boga-Człowieka Kościołowi. Jest to dar, poprzez który Kościół poznaje tajemnicę męki, śmierci, zmartwychwstania, zstąpienia do piekieł, wniebowstąpienia oraz zesłania Ducha Świętego. „Jest to dar z samego siebie, z własnej osoby w Jego świętym człowieczeństwie, jak też dar Jego dzieła zbawienia” (EE 11). Poprzez Eucharystię wierni pogłębiają swoją jedność z Chrystusem, a jednocześnie budują autentyczne i trwałe więzi między sobą. Eucharystia jest zatem wydarzeniem społecznym, wspólnotowym, tworzącym trwałe więzi w obrębie Ludu Bożego. Jednocześnie Komunia Eucharystyczna prowadzi wspólnotę do zjednoczenia, do przyjaźni z Bogiem.

DIE EUCHARISTISCHE EKKLESIOLOGIE IN DEN LEHREN DES PAPSTES JOHANNES PAUL II

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Eucharistie entscheidet über die Existenz der Kirche. Die Eucharistie ist ein Gott-Mensch-Geschenk für die Kirche. Dank dieser Gabe kann die Kirche das Geheimnis der Passion, des Todes, der Auferstehung, der Herabsteigung in die Hölle, der Himmelfahrt Christi und des Herabkommen des Heiligen Geistes erkennen und verstehen. Man wird dank der Eucharistie die Einheit mit Christus und miteinander aufbauen können. Die Eucharistie ist also, wie die Kirche selbst, sozial begründet.

Thum. Ks. Janusz Misiewicz